

Testimony Number: T/124
 Cassette Number: C/124

Country: Italy, Hungary Language: Hebrew

Name: Balash (Rosental) Olga

Address:

Birthdate, Place, and Country: 7.5.22, Milano, Italy

Testimony Content

Till 1938 Her father's family - generations in Hungary. His occupation - jewelry. Her mother arrived to Hungary from Odessa, Russia in 1919. They moved to Milano. The respondent learned in a Hebrew school, although they were not religious. There wasn't antisemitism in Milano. The Jewish community was small and everyone lived in different places.

September 1938 Mussolini declared in the "Coauriara dellassiera"'s newspaper that all Jews must leave Italy during the next six months and they were allowed to take all their goods with them.

1939 The respondent's family left for Budapest. They settled in the Jewish ghetto in Pest. They felt like strangers and felt antisemitism.

October 1942 The respondent's brother was taken to the Hungarian army.

1943 The second brother was taken to labor battalion in Esztergom

March 3, 1944 The Germans entered Budapest. From 1942 Jews were not allowed to marry Christians.

Uppsala Universitet	Adress/Address	Telefon	Phone	Project Administrator
Raoul Wallenberg-projektet	St Larsgatan 5, 2 tr	018-18 15 70	+46 18 18 15 70	The Swedish Institute
	S-752 21 Uppsala	018-18 15 71	+46 18 18 15 71	for North American Studies
	Sweden			(SINAS)

Balash Olga

page 2

From April 5, 1944

All Jews had to wear a yellow star, live only in marked houses and were allowed to go out only from 10 a.m. to 2 p.m. When Sallashy ruled, all Jewish men were gathered to a football stadium and were taken away.

October 10, 1944

All women between the ages of 16 and 26 were gathered as well to the football stadium. First they were taken to a labor camp then on a "Death March." Not far from Hegyeshalom, on the Hungarian-Austrian frontier they met Raoul Wallenberg. 500 people who had Schutzpass were sent back to Budapest by cattle wagon. In Budapest they were sent to Jewish houses that were under the custody of the Swedish embassy. After a couple of days the respondent went back to her mother in the Jewish ghetto and stayed there until the liberation by the Russians on 15.1.45.

Recording time: 2 hours

Number of pages:

Place: Witness' residence

Date of interview: 4.12.89

Name of interviewer: Roni Porath

סרט מס. C-124 עדות T-124 1

ראיון עם גברת אולגה באלאש {OLGA BALASH (ROSENAL)}

תאריך:

מראיינת: רוני פורת

- ש. ספרי את הסיפור שלך, יש לך סיפור מאוד מיוחד ומאוד מעניין בקשר לתקופת מלחמת העולם השניה, ובמיוחד הקשר שלך לראול ולנברג, אנתנו נשמח מאוד אם את תספרי את הסיפור, נלך פחות או יותר לפי סדר כרונולוגי ואני אעזור לך בשאלות מכוונות. עכשיו, בואי נתחיל, קודם-כל, לפני שנתחיל לשמוע את הסיפור עצמו, בואי תציגי את עצמך בבקשה, את השם, את שם המשפחה, את השם שלך שלפני הנישואין.
- ת. שמי אולגה באלאש, שם משפחה רוזנטל, של ההורים. נולדתי במילאנו (MILANO) ב-1922, חודש מאי.
- ש. יום?
- ת. 7 במאי. למדתי בבית-ספר עברי.
- ש. שלמדו שם עברית?
- ת. כן, עד כיתה ד', עד כיתה ד' היה בית-ספר עברי, אמנם היינו מעט מאוד יהודים במילאנו, אבל אוטובוס שהיה בא לקחת אותנו מהבית, ואחרי-הצהריים החזיר אותנו הביתה. היינו מהבוקר עד אחרי-הצהריים בבית-ספר. ידענו שאנחנו יהודים, אבל בגלל שהיו מעט מאוד, לא היינו בחברה אחת, כל אחד התראה עם חברה נפרדת בין הגויים.
- ש. עכשיו, בואי באמת תספרי, איך אתם גרתם באותה תקופה, האם גרתם יחד עם יהודים נוספים במה שנקרא גטו, או שכל אחד גר בנפרד?
- ת. לא, במילאנו לא, במילאנו ידענו שאנחנו יהודים, היו לי שני אחים, אחד בחיים.

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 2

- ש. איך קוראים לו?
ת. לואיס רוברט.
ש. איפה הוא נמצא?
ת. הוא נמצא בקנדה, בטורונטו, הוא חזר ממאוטהאוזן, מגונסקירכו, והשני נפל באוקראינה, בשנת 1942.
ש. איך הוא נפל שם, הוא נלקח כחייל?
ת. הוא היה חייל, ולקחו אותו בתור חייל לאוקראינה, כבר בזמן המלחמה.
אנחנו היינו כבר בהונגריה (HUNGARY) ב-1942, לקחו אותו בתור יהודי, היו קבוצות יהודים.
ש. מי לקח אותו, ההונגרים?
ת. ההונגרים כן, ההונגרים לקחו אותו, הוא היה בן 23 אז.
ש. איך קראו לו?
ת. אוטו, והשני לואיס, לואיס בחיים היא חי בטורונטו. עכשיו, אחרי בית-ספר, בבית-ספר לא הרגשנו שום-דבר, בגלל שאנחנו היינו בין היהודים, בבית, בחברה, אף-פעם לא אמרתי, שאני לא יהודיה - כולם ידעו שאני 'עבריה', ו'עבריה' זו מילה 'יהודיה'. החברים שלי היו איטלקים, ובגלל שזו עיר מאוד, זו לא עיר, מדינה מאוד קתולית, פסחא, בפסח, בכריסטמס, באו הכמרים לשים מים, לעשות את הברכה בכל בית, איך שפתחנו את הדלת, אמא נתנה את התרומה שלה, ואמרה שאנחנו יהודים, לא ידעו מה זה, פרוש המילה, לא ידעו מה זה 'עבריה', אבל קבלו את הכסף, את התרומה והלכו - ככה היה פעמיים בשנה.
ש. זאת-אומרת לא היו הרבה יהודים במילאנו?
ת. לא, במילאנו זו עיר של מליון וחצי תושבים, היום אני לא יודעת, אז היו מליון וחצי, והיו 5000 יהודים.
ש. וגרחתם במפוזר?

סרט מס. C-124 עדות T-124 3

ת. במפוזר לגמרי.

ש. היתה קהילה מאורגנת?

ת. היתה קהילה, עד היום יש בית-הכנסת, מאוד מפורסם במילאנו, מאוד יפה; בחגים, הלכנו לבית-הכנסת, ההורים, אנחנו הילדים היינו בחצר, שחקנו בחצר, נגמרה התכילה הלכנו הביתה, זה היה כל הקשר עם היהודים.

ש. בבית לא שמרתם מסורת?

ת. לא, בכלל לא. ככה גדלנו, הגענו לגיל, אני הגעתי לגיל 17...

ש. סליחה רק רגע, איזו שפה דברתם בבית?

ת. איטלקית.

ש. ובבית-הספר?

ת. גם-כו איטלקית.

ש. למרות שזה היה בית-ספר יהודי?

ת. כן, ידענו על חנוכה, ידענו על פורים, עשו חגיגות בפורים, בחנוכה, אבל יותר מזה עברית לא למדנו. גם בקיץ, יש לי גם תמונות, בקיץ היה עם התיכון מיו מלון, בית-הבראה של ילדים יהודים, ואנחנו הלכנו כל שנה, ושם שיחקתי עם הבן של מוסוליני, היינו באותו רחוב, הוא שיחק שם, היה בגילנו, הוא שיחק עם החבר'ה, גם אנחנו שיחקנו, שיחקנו איתו, שום הפרש בינינו לבין האיטלקים, אף-פעם לא שמעתי את המילה אנטישמיות, אף-פעם לא שמעתי, ב-1938 בספטמבר, מוסוליני נתן הוראה, שכל היהודים שלא שייכים לאיטליה - לעזוב את איטליה, בתוך 6 חודשים לעזוב את איטליה, הם יכולים לקחת את כל החפצים, את כל הכסף, כל מה שיש להם, רק לעזוב את איטליה. אמנם, אבא שלי היה כבר 20 שנה באיטליה.

ש. את נולדת באיטליה?

ת. כן.

- ש. וההורים?
- ת. אבא ממוצא הונגרי, מבודפשט (BUDAPEST), ואמא מרוסיה (RUSSIA).
- ש. מאין מבודפשט, את יודעת?
- ת. מבודפשט.
- ש. אבל את יודעת מאיפה בבודפשט, מאיזה מקום?
- ת. לא, הוא היה יתום מאבא, ככה שאני לא הכרתי את הפרטים שלו.
- ש. מתי הוא הגיע לאיטליה?
- ת. בשנת 1919, בקומוניזם של הונגריה, בזמן ... נדמה לי, הוא היה עושה תכשיטים.
- ש. תכשיטן.
- ת. כן. והזמינו אותו לעבוד שם, ובהונגריה הוא היה בבודפשט, מדורי-דורות הוא בבודפשט, זה לא מאיזה כפר שהלכו לבודפשט, עד 1840 נדמה לי היו לו תעודות מאבא, מהסבים, מדורי-דורות כולם בבודפשט.
- ש. ואמא?
- ת. אמא מרוסיה, בזמן הפוגרומים, טבא לקח את המשפחה שלו, וברחו מרוסיה.
- ש. מאין ברוסיה?
- ת. מאודיסה (ODESSA). לקח את שמונה הילדים שלו ואת אשתו, וברחו מהפוגרומים, הם רצו להגיע לאמריקה דרך בודפשט, ונתקעו בבודפשט.
- ש. נתקעו?
- ת. כן, נתקעו בבודפשט, ושם גם-כן תכשיטן היה, אבא עבד אצלו, הכיר את אמי, ואחרי כמה שנים התחתנו. ב-1916 התחתנו.
- ש. וב-1919 הם עברו לאיטליה?
- ת. כן, קודם אבא, אז כבר היה בן אחד, חיכו שגם הבן השני יוולד, ואמא הלכה עם שני הבנים למילאנו.
- ש. ואת היית הקטנה מבין שלושת הילדים?

- ת. אני הייתי הקטנה, הבן הקטן נולד ב-1919, אמא חיכתה עד שהוא נולד, אחרי זה, אמא בשנת 1920 נסעה למילאנו עם שני הבנים, וב-1922 אני נולדתי, ככה שזה 'מיש-מש'.
- ש. מה היה המצב הכלכלי שלכם לפני עלייתו של מוסוליני?
- ת. המצב הכלכלי היה נורמלי, משפחה עם שלושה ילדים, מגדלים שלושה ילדים, לא היתה שום הפרעה בגלל שאנחנו יהודים, זה לא הפריע לנו בשום-דבר. אבא שלי לפעמים הלך לבית-הקפה, איפה מוסוליני ישב. לא הפריע לו, וגם למוסוליני זה לא הפריע, לא חיפש אולי זה יהודי שם, זה לא קרה בחיים שלנו, זה לא קרה, האנשים, השכנים, החברים, בחנויות, איפה הסתובבנו, אף-אחד לא שאל, אולי זה יהודי - אף אחד לא שאל. הגענו, אחרי שגרשו אותנו, לא רק אותנו, את כל היהודים, הטעות של אבא שלי היתה במקום ללכת איפה החברים הלכו, מעבר לים, לאמריקה או לונצואלה, הלכו לארגנטינה, הוא אמר 'יש לי עוד אמא בבודפשט, יש לי אחים בבודפשט, אני לא הולך, אני לא רוצה להחליף ממקום למקום, שם שקט, חוזרים לבודפשט'. לא חזרנו ביחד, קודם חזרנו, אמי, אבי ואח, האח הגדול נשאר באיטליה, הוא לא רצה לבוא, הוא אמר 'אני איטלקי'.
- ש. באיזו שנה?
- ת. זה ב-1939, היה לנו חצי שנה זמן, מספטמבר 1938 עד מרץ 6, 1939 חודשים נתו מוסוליני לעזוב את איטליה.
- ש. איך אתם עוזבים, אתם לקחתם אתכם באמת את כל הרכוש?
- ת. מה שיכולנו - נמכר, מכרנו, לא לקחנו. בית, שם לא היה 'מודה' כמו פה למכור בית, כולם היינו חיים בשכירות, זה במדינת ישראל ובאמריקה אולי, אבל באירופה, באירופה לא היה שלכל אחד יש לו בית פרטי משלו, היינו בשכירות, שלמנו את שכר-הדירה כל חודש, כך שלא היה דבר גדול

לעזוב את המקום.

- ש. אבל היה רכוש והיו חפצים?
ת. חפצים, משהו לקחנו, אבל לא הרבה, אמרנו 'נתחיל מחדש'.
ש. אז ב-1939 אבא ואמא ואח אחד עוברים לבודפשט?
ת. כן.
ש. מה קורה איתך?
ת. גם אני.
ש. יחד עם ההורים?
ת. כן, בטח. אני יכולתי להתחתן, בגלל שנולדתי באיטליה, יכולתי להתחתן עם איטלקי, איטלקי לא יהודי, היו לי מכירים איטלקים, ולהשאיר באיטליה בתור איטלקיה, אבל הייתי רק בת 19.
ש. אז עוד לא יכולת להתחתן, עוד לא חשבת על זה?
ת. לא חשבתי, היינו כבר במלחמה, אז לא רציתי שההורים ילכו ואני אשאיר לבד, אולי את הבעל החדש שלי היו לוקחים למלחמה, אז מה אני עושה, בחורה צעירה? חשבתי על זה, והיה לי חבר, שהוא רצה כן להתחתן, אבל אולי זה גורל, תיכף לקחו אותו, והלד לבארי (BARI) לשרת, כך שהיה מאוד רחוק ממני, בארי זה כ'שפיץ' של איטליה, בדרום, לא בצפון, אני הייתי בצפון, ככה שזה הגורל, הוא התגייס, הלך לצבא, במלחמה, ומה בחורה בת 17, מתחתנת ונשארת שם לבד אחר-כך?
ש. תגידי אולגה, ב-1939, כשפורצת המלחמה, קודם-כל היה לכם איזשהו קשר לתנועות ציוניות?
ת. לא. שום-דבר, לא ידעתי מה זה ציונים ולא פלסטינה, שום-דבר. לא שמעתי.
ש. וב-1939, כשפורצת המלחמה, את זוכרת את היום הזה?
ת. בטח שאני זוכרת, אני זוכרת.

- ש. את יכולה לתאר את היום שפרצה המלחמה?
- ת. באיטליה לא התחילה ב-1939, אנחנו כבר היינו בהונגריה, מתי התחילו, כבר הגיעו לאיטליה, הברית שעשה עם מוסוליני עם היטלר, זה היה ב-1938, זה אני זוכרת כמו היום, פלקטים, עיתון עם אותיות גדולות, שכל יהודי זר - צריך לעזוב את איטליה בתוך 6 חודשים, זו תמונה שחיה עד היום לפני, את העיתון אני רואה גם עכשיו, 'קוריירה דה לה סרה'. והם (היהודים) יכולים לקחת מה שהם רוצים - רק לעזוב את איטליה.
- ש. ואת זוכרת, מה היתה ההרגשה אצלכם במשפחה, שאתם שמעתם על צו הגירוש?
- ת. ההחלטה, היתה ההחלטה הראשונה, לעזוב, אין ברירה. אין מה לעשות.
- ש. היתה התרגשות? היה פחד ממה שעומד לקרות משהו?
- ת. פחד - עוד לא היינו כל-כך בתוך העניינים, שהיה לנו פחד.
- ש. שמעתם משהו על מה שקורה למשל בגרמניה ליהודים?
- ת. לא. לא ידענו שום-דבר, מה שקורה מסביב, רק ידענו את ההחלטה של מוסוליני, זו היתה ההחלטה שלו, ידענו שקם בן-אדם ששמו היטלר, אבל יותר לא ידענו, מה הוא עושה, מה מתרחש בגרמניה, לא ידענו. ככה שהגענו להונגריה, והמכה הראשונה קבלתי כבר בגבול...
- ש. איד הגעתם להונגריה?
- ת. ברכבת. הגענו להונגריה.
- ש. הרבה אנשים נסעו להונגריה?
- ת. אני לא זוכרת, יש עוד חבר שלי, שגדל איתי, יותר צעיר ממני, אבל אמא שלו היתה תמיד חולה, הוא היה תמיד אצלנו, גם הוא עם ההורים חזר להונגריה, לא בבודפשט, לעיר יותר קטנה, איפה שאבא שלו נולד, גר בנצרת, אבל אין לו שום קשר עם ולנברג, הוא הלך לאושוויץ בגיל 17, אין להם שום-קשר.
- ש. איד קוראים לו?

- ת. עכשיו קוראים לו אריה איתני.
- ש. אז אתם מגיעים להונגריה ב-1939.
- ת. כן, אנחנו מתחילים חיים חדשים, כל אחד מחפש לו עבודה, השכרנו דירה.
- ש. התיישבתם בבודפשט?
- ת. בבודפשט, כן.
- ש. את זוכרת איפה בבודפשט?
- ת. ברחוב קאזאר 8.
- ש. זה בבודה או בפסט?
- ת. בפסט (PEST). אפשר להגיד בגטו של יהודים. אח של אבא היה גר באותו מקום. כל אחד היפס עבודה. אח שלי אותו מקצוע כמו אבא, תכשיטן, האח השני היה צלם, ואני התחלתי, אבא רצה שלכל הילדים יהיה להם מקצוע, לא ללמוד. ללמוד, אם הם רוצים, ללמוד יותר מאוחר, אבל מקצוע ביד, זה לחם - תמיד אמר מקצוע ביד לחם, וזה היה נכון. אח שלי בטורונטו התחיל עם המקצוע שלו, אני פה התחלתי עם המקצוע שלי, וראיתי שהיה שווה ללמוד מקצוע. אני רואה שבעלי לא למד מקצוע, כמה בעיות היו לו עם הפרנסה. אבל אני, אחרי שבועיים כבר עבדתי עם מכונת-תפירה שהבאנו מצי'כוסלובקיה, תיכף התחלתי לתפור.
- ש. מה היה הקשר שלכם עם צ'כוסלובקיה?
- ת. בעלי צ'כי, אני לא עליתי ארצה מבודפשט. ככה, הגענו לשנת 1942, לקחו לצבא את אחי...
- ש. אני הייתי רוצה, עוד לפני שאנחנו מגיעים לשנת 1942, שלוקחים את אחי לצבא, קצת, שאולי תספרי, איך חייתם שם, את אומרת שחייתם בגטו, איך היו התנאים? באיזו דירה השתכנתם?
- ש. דירה קטנה ל-5 נפשות, מאוד קטנה, עד שהסתדרנו עם העבודה, עם הפרנסה, הכל היה מאוד מאוד קשה, הקליטה שלנו בתור צעירים, גם מאוד

קשה, לא לדעת את השפה, הבנו, הונגרית כבר שמענו בבית, לא דברנו בינינו, רק איטלקית, חברה, מאוד קשה למצוא חברה, להיות בין החברה. היו לי קרובים, והבעיה הכי קשה, היתה, עם הייתי מסתובבת, לא רק אני, גם האחים, מסתובבת בין הצעירים בגילנו, כל אחד בגיל שלו, הדבר הראשון היה, שהסתכלו עלינו 'את יהודיה או לא יהודיה'.

ש. עוד לא ענדתם את הטלאי-הצהוב?

ת. לא, זה התחיל ב-1944. יצאנו, בהתחלה חיפשתי רק חברה איטלקית, והיו

הרבה איטלקים שלמדו מוסיקה בהונגריה, ככה שמצאנו את החברה הזו,

הסתובבנו איתם, עד שהם היו צריכים לתזר לאיטליה. ככה שהיינו

בקבוצה, ממש, רק איטלקים, שם הרגשתי טוב, איך שהכרתי קבוצה של

הונגרים, לא הרגשתי טוב, שנאתי את ההונגרים, עד היום, אני לא אסע

להונגריה, אפילו אם ישלמו לי עבור מלון הכי מפואר.

ש. הרגשתם איזו אווירה של אנטישמיות באותה תקופה כבר?

ת. כן.

ש. במה זה בא לידי ביטוי למשל?

ת. כל ההתנהגות של ההונגרים זו אנטישמיות, מאז ועד היום.

ש. באיזו צורה למשל, בכינויי גנאי, בחוסר-רצון לקבל אתכם?

ת. לי היה מפריע תמיד, שהסתכלו עלי, לראות על הפנים שלי ובהתנהגות

שלי, אם אני יהודיה או לא. וכל פעם ששאלו, אני תמיד אמרתי 'אני

יהודיה', אני לא הייתי דתיה, לא קבלתי חינוך דתי, בבית אני לא

ראיתי דת, אבל אני ידעתי שאני יהודיה. אני נותנת לך רק דוגמה אחת,

עוד במילאנו. איפה גרנו בפרוזדור, היו לי שתי חברות, אחת יותר

גדולה ממני...

ש. מה זה הפרוזדור?

ת. כמו בבתים, בבית משותף, גר פה אחד, שם אחד...

ש. בכניסות.

ת. בכניסות. יש ...

ש. מין פרוזדורים כאלה.

ת. כן, גרים כמה דיירים באותה קומה, היו לי שתי חברות, אחת יותר קטנה ממני, הייתי בת 6-7, רק התחלתי ללכת לבית-ספר, ואחת היתה יותר גדולה ממני, אולי בשנה. ויום אחד, שחקנו תמיד ביחד, אפילו, לא כומר, הבחורה של כומר...

ש. נזירה?

ת. נזירה. החברות שלי מהבית הלכו לשם, גם אני הלכתי, היינו צריכים להגיד '....' (מעין ברכת תפילה), אני לא אמרתי, והנזירות ידעו שאני לא שייכת, והתחילו לדבר איתי, אולי אני רוצה לבוא, אולי אני רוצה להיות קתולית, ואני תמיד אמרתי 'לא', הייתי ילדה קטנה, אמנם קטנה אבל ידעתי מה זה שאני יהודיה. זה אני זוכרת כמו החברה הזאת, מהבית היא כותבת ככה, זה גם אני זוכרת, לא אחד על-יד השני, אחד מתחת לשני - 'JESU'.

ש. את האותיות במאונך.

ת. כן. מתי אני ראיתי את זה, ברחתי מהבית ובכיתי, ידעתי שזה לא שייך לי, זה משהו כמו מפלצת בשבילי. אני אומרת לד, בבית אני לא ואיתי דת, אבל זה שאנחנו יהודים, זה היה בדס. אני זוכרת את האותיות האלה כמו היום. ככה שבאיטליה, בכלל לא הרגשנו אנטישמיות, בהונגריה תיכף.

ש. עכשיו, חוץ מזה שניסו כל הזמן לראות או לנחש אם את יהודיה או לא, האם היו איזשהו פעולות שהם עשו, פעולות אנטישמיות, האם תקפו אתכם

ברחוב?

ת. לא. זה לא.

ש. רק תחושות לא נעימות?

טרט מס. C-124 מס. עדות T-124 11

- ת. כן. לא הסתובבתי בחברות כאלו שהייתי צריכה להגיע לזה, לא היה כל-כך הרבה זמן, הגעתי ב-1939, נדמה לי שנה הייתי בין האיטלקים, אז הגענו לשנת 1940, ב-1942 היה לי חתן, גם-כן לקחו אותנו עם האח שלי הגדול, בחור יהודי-הונגרי, כבר התחלתי גם לגמגם הונגרית, הוא עזר לי ללמוד הונגרית, ההורים שלו מאוד רצו, אבל לקחו אותנו ולא חזר.
- ש. עכשיו ב-1942 לוקחים גם את אחיך, נכון?
- ת. גם את אחי.
- ש. בואי, באמת, תספרי קצת יותר בפירוט מתי זה היה, את זוכרת את התאריך המדוייק?
- ת. כן. באוקטובר.
- ש. אוקטובר 1942?
- ת. כן.
- ש. מי לוקח, ולאן?
- ת. לוקחים אותנו, יש לי כאן תמונה.
- ש. ההונגרים לוקחים אותנו.
- ת. כן, ב-1942, ב-1943 קבלנו הודעה מהצלב-האדום, שהוא קפוא.
- ש. שהוא קפא למוות?
- ת. שהוא קפא למוות, כן. והחתן שלי, בכלל ההורים לא ידעו שום-דבר.
- ש. זאת-אומרת ב-1942, אתם כבר יודעים שישנה מלחמה קשה בחזית הרוסית?
- ת. כן, בחזית הרוסית, ידענו.
- ש. את זוכרת איך התייחסתם למלחמה? שמעתם שיש מלחמה? ... את מה שקורה מסביב?
- ת. זה אני לא זוכרת, ששמעתי שמתקרבת המלחמה אלינו, בבודפשט זה לא חשבנו, ידענו שהרבה פולנים באים להונגריה, יהודים פולנים באים להונגריה. היה לי גם מכיר אחד, שברח מפולניה, היו בחורים שברחו

טרט מס. C-124 מס. עדות T-124 12

מהקרפאטים, זה גם-כן גבול רוסיה.

ש. שמעתם ספורים על החזית...?

ת. לא, ברחו, אנתנו לא חשבנו, חוץ מזה הייתי כל-כד צעירה, שזה לא היה מעניין.

ש. ובבית לא דברו, הרי את אחיד לקחו למלחמה?

ת. לא. זה ידענו, קבלנו מהצלב-האדום, אמא קבלה שכבר אין תקווה לחכות, לי יש תקווה עד היום אמנם, שהוא אולי הוא עוד ברוסיה, אני אניד לדלמה - אחות של אמי, כבר לא בחיים, אבל יש לי שני, בנות-דודה ובן-דוד ברוסיה, ומתי הוא הלד, אמא נתנה לו את הכתובת של האחות, התקווה שלי, שלנו, גם של ההורים, שאולי הוא נפל בשבי והוא חיפש את הדודה אחרי המלחמה.

ש. זאת-אומרת ההודעה הזאת, היא לא...?

ת. ההודעה, לא היתה לו דיסקית, ליהודים לא היתה דיסקית, ככה שלא ידעו מי נפל, מי לא נפל, התקווה, עד היום, עד היום אני חושבת, ויש לי את... אני חושבת שאולי הוא בחיים, אמנם הוא היום בו 70, אם הוא בחיים, והוא מצא את הדודה, לפי הכתובת, לדודה, הם עוד בחיים, יש בן ובת, כולם, אבל לא מכירה את השם של בת-הדודה שלי, היא נשואה, ושל בן-דוד שלי.

ש. ב-1942-1943, אתם שמעתם כבר משהו, על מה שקורה ליהודים בארצות הכיבוש?

ת. אני לא זוכרת אם שמענו או לא שמענו על זה.

ש. ידעתם על זה?

ת. רק ידענו שאנחנו באמצע מלחמה.

ש. אבל ידעתם על מה שקורה עם היהודים במחנות-ריכוז?

ת. לא.

13 סרט מס. C-124 עדות T-124

ש. על אושוויץ?

ת. לא.

ש. שום-דבר?

ת. שום-דבר, שום-דבר לא ידענו. לא שמענו ולא ידענו. מלחמה ידענו, מכיוון שמטוסים, היינו תמיד בכוננות, מקרב, כוננות, כל לילה, שלוש ארבע פעמים ירדנו למקלט עם המזודות, עם החפצים, עם קצת אוכל, מזון, מים, תמיד ירדנו, תמיד היינו מוכנים, תמיד ישנו לבושים, ללא כותונת-לילה, זה כבר יצא מ'המודה'.

ש. באותה תקופה, שאתם נמצאים בהונגריה, מאז שהגעת לשם, את למדת או שמיד התחלת לעבוד?

ת. לא, לא למדתי.

ש. מיד התחלת לעבוד?

ת. מיד הלכתי לקורס תפירה, ולקורס גיזרה, זה היה עוד בהתחלת 1943, כאשר החבר שלי, החתן שלי, שהלך לאותו המחנה כמו אחי, אבא שלי אמר 'עד שהוא חוזר, תלמדי מקצוע', והלכתי ללמוד תפירה וגיזרה, במקום הכי מפואר בבודפשט, אז כבר התחלתי לגמגם, לדבר, הייתי צעירה, תפסתי מהר, בגלל ששמיעה היתה לי כבר, הכרתי את ההונגרית, רק לדבר, לא רצייתי. שנאתי את ההונגרים, עד היום הזה. ככה, שהקליטה היתה מאוד קשה, לא רק לי, רק לאחי.

ש. הקליטה.

ת. כן. מאוד מאוד קשה.

ש. ומה קורה בשנים, באמת, בשנים 1943-1944?

ת. עבדתי בסלון, והיינו באמצע מלחמה, ידענו שאנחנו במלחמה, אבל לברוח כבר היה מאוחר.

ש. חשבתם על אפשרות לברוח?

14 טרט מס. C-124 מס. עדות T-124

- ת. כן. היה מאוד קשה, בגלל שכספית לא עמדנו בזה. אחי השני כבר לא היה בבית, וחיכינו תמיד שאולי, אולי יהיה נס.
- ש. אח אחד הלך הרי למלחמה בחזית הרוסית, ומה היה עם האח השני?
- ת. השני עבד.
- ש. ואבא גם?
- ת. אבא גם בבית. את מכירה את השולחו של תכשיטן, איד זה נראה, קנו, הזמינו שולחו ועבדו ביחד, כל אחד לחוד, כל אחד היתה לו הקליינטורה שלו. ואבא שלי עשה שרשראות כבדות, שחצי בודפשט היתה יכולה לעשות גדר עם השרשרת, ליהודים היה הרבה זהב, לכולם היו בלוקים של זהב, וכולם רצו שיהיה תכשיט מזה, היה המון עבודה. עד שבאו הגרמנים הוא עבד.
- ש. עכשיו, בואי באמת תתארי לי אותו, את זוכרת את היום שבאים הגרמנים, יום הכיבוש בבודפשט?
- ת. כן, אני זוכרת את זה, בגלל שאחי, אחי הגדול, הוא היה כבר במחנה-עבודה.
- ש. איד הוא הגיע למחנה-עבודה?
- ת. לקחו את הצעירים, בגילו לקחו.
- ש. אח אחד היה בחזית הרוסית?
- ת. כן, והשני...
- ש. ואת השני לקחו למחנה-עבודה?
- ת. למחנה-עבודה.
- ש. מתי לקחו אותו למחנה-עבודה?
- ת. ב-1943, אני לא זוכרת באיזה חודש, לקחו למחנה-עבודה. ביום שהגרמנים הגיעו לבודפשט, לא להונגריה, לבודפשט, ממש אותו היום, הייתי צריכה ללכת, אחי היה כבר בעיר אסטרגום (ESTERGOM).

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 15

- ש. את זוכרת באיזה תאריך זה היה היום הזה?
ת. 19 במרץ.
ש. 1944.
ת. כן. 19 במרץ הגיעו הגרמנים, אותו היום, עם הבת-דודה שלי, שהיתה זוג צעיר, התחתנה, והבעל היה עם אחי, לוואיס, זברנו שניסע לבקר אותם במחנה, וניקח בגדים ומזון ומשהו, ממתקים...
ש. איפה היה המחנה?
ת. באסטרגום. בעיר אסטרגום. למזלי, היה לי חוס גבוה, טלפון לא היה, כמובן, אז לא היה...
ש. ולמה למזלך?
ת. כיוון שכל אחד שהגיע לתחנת-הרכבת, הלך ישר לאושוויץ.
ש. ככה התחילו לאסוף את היהודים?
ת. כן, מי שהגיע לתחנת-הרכבת, לנסוע לאיזשהו מקום, ידעו שבורחים מבודפשט, אז לקחו אותם ישר לקרון.
ש. היו שם צוויים, הגרמנים באו עם צוויים, שהם מבקשים או מצוויים על היהודים להתאסף בתחנת-הרכבת, או שזה היה דבר מפתיע ביותר, שכל האנשים...?
ת. מפתיע, בטח, אף-אחד לא ידע. לא ידענו בכלל שהגיעו הגרמנים, ככה שלא נסענו, לא נפגשנו בתחנת-הרכבת עם בת-הדודה, והלכתי לבקר את החברה שלי, נוצריה, אני גרתי בפסט, והיא גרה בבודה, עוד לא ידעתי שהגרמנים הגיעו, עוד לא ידענו; איד שאני עוברת את הגשר, אני כבר רואה את הגרמנים.
ש. איך זיהית אותם? זאת-אומרת הם הגיעו בצבא?
ת. בצבא, מליונים, מליונים. הגעתי אליה, היא התגיירה, בגלל שהיה לה חבר, היה אסור לבחורה נוצריה ללכת עם בחור יהודי...
ש. איך זיהית אותם? זאת-אומרת הם הגיעו בצבא?

טרט מס. C-124 מס. עדות T-124 16

- ש. מי אטר את זה? השלטונות?
- ת. השלטון.
- ש. השלטון ההונגרי?
- ת. ההונגרי. זה מ-1942 היה החוק הזה.
- ש. היו עוד איזשהם חוקים מ-1942 נגד יהודים?
- ת. מיוחד, לא להכנס פה, לא להכנס שם, לא לעלות לאוטובוס... לא, זה לא היה.
- ש. אז רק החוק של...?
- ת. של להתחתן עם בו או בת זוג לא נוצרי. הנוצריה צריכה עם נוצרי, ונוצרי עם...?
- ש. ויהודים?
- ת. לא, יהודים לא. והחברה שלי היתה הדוגמנית בסלון, איפה אני עבדתי. הייתי חברה מאוד טובה שלה רק היא היתה נוצריה, והתגיירה, והחבר שלה היה יהודי, ואחרי שנה, הוא היה אחד מהקליינטים שלנו. הכרתי אותו טוב מאוד, יום ראשון היא אמרה לי לבוא לבקר אותה. הלכתי אליה, ובדרך ראיתי שפה יש משהו מוזר, יותר מדי גרמנים, ולא הבנתי מה קורה מסביב. הגעתי אליה, שמענו אזעקה, סירנה, ירדנו למקלט, אני עם פחד, היא, בבית, איפה היא היתה גרה, בבודה, לא ידעו שהיא התגיירה, והפנים שלי לא כל-כך רואים שאני יהודיה, ירדתי למקלט איתה, אבל פחדתי, אולי באים לבדוק, פחדתי, פשוט מאוד אני פחדנית. אז אחר-כך עלינו, הלכתי הביתה באותה צורה, באתי הביתה בשלום. באפריל אותה שנה, ב-1944, ב-5 באפריל, קבלנו את המגן-דויד צהוב.
- ש. איד זה התפרסם הצו הזה, את זוכרת?
- ת. בהודעות, הגודל, 10 סנטימטרים היה צריך להיות, תפור על הבגד, לא עם טיקטקים או עם סיכה, תפור בכל בגד, וכולם באו אלי בתור תופרת,

סרט מס. C-124 עדות T-124 17

לתפור כאלה, וחפרתי כמה מאות, לכל בגד היה צריך שיהיה תפור על הבגד, לא סתם. בגלל שהיו הרבה אנשים, שיצאו מהסביבה, איפה ידעו שהוא יהודי או היא יהודיה, ואחר-כך הורידו את הסימן, והסתובבו חופשיים. אז הבית, איפה אנחנו גרנו, היה בית בתוך הגטו, לא כל בית היה, אמרו הבית הזה - כן, הבית הזה - לא, הבית הזה - כן. במקרה הבית שלנו נשאר, היה הבית של הגטו, ובבוקר, מעשר נדמה לי, עד ארבע, יצאנו מהבית.

ש. לא כל-כך הבנתי מה זה היה בית - כן, בית - לא.

ת. לא כל האזור היה גטו.

ש. היו בתים שהיו בהם יהודים, והיו בתים שלא?

ת. לא, באותו הבית גרו גם נוצרים. אבל, אם למשל, אנחנו בשבע, ובמספר תשע גרו יהודים, והבית לא היה שייך לגטו. היו צריכים לעבור לבניין שבע, ולגור ביחד.

ש. זאת-אומרת הגרמנים אמרו... הם רכזו את כולכם ביחד אחד קרוב לשני?

ת. כן. ואיפה היו דירות יותר גדולות, הם היו צריכים לקבל את היהודים, וככה גרנו. היה מותר לצאת מהבית, אחרי 5 באפריל, מעשר עד ארבע, עד שתיים או עד ארבע, זה אני לא זוכרת בדיוק, לקניות, לסידורים, לעבוד, ובשעה מסויימת להיות בבית.

ש. ומארבע היה אסור לצאת.

ת. אסור, בערב היה אסור.

ש. היו עוד איזשהו הגבלות או גזירות שהטילו הגרמנים, אחרי שנכנסו להונגריה?

ת. אני לא חושבת, בגלל שבדפסט זו עיר הבירה, היו מקומות יותר קטנים, משם כבר התחילו לקחת אותם לאושוויץ כבר ביוני, בסוף מאי.

ש. אתם שמעתם על כך? אתם ידעתם שלוקחים אותם?

ת. לא, לא שמענו, בגלל שלא יצאנו כל-כך הרבה, פחדנו לצאת, ההורים של החבר שלי, גרו קרוב אלינו, וביום ראשון הם תמיד רצו שאני אוכל ארוחת-צהריים אצלם, הייתי כבר בת-בית, והאחות היתה חברה שלי, אבל איד ללכת? אני לא יודעת אם את יודעת, שבכל בית במקומות האלו, יש שומר-בית, אז הבן של השומר שלנו, הגוי, צעיר, הוא הלך איתי להורים, לבקר את ההורים; אני הלכתי בתור חברה שלו, בלי המגן-דויד, אבל תמיד עם פחד, אני אמרתי לו באיזו שעה חבוא לקראתי, זה תמיד עם תקציב.

ש. תמורת כסף?

ת. כן, רק כסף, כסף, כסף, כך שלא שמענו מה קורה מסביב, רק מה קורה בבדפסט ידענו. קודם היינו צעירים, לא כל-כך עניין אותנו מה קורה בעולם, קראנו עיתונים, הכל, אבל לא ידענו מה קורה בעיר אחרת. היתה לי חברה בטרנסילבניה, אז אז היתה הונגריה, בעיר נאג'יווארד, היתה שכנה שלי, היתה אחות בבית-חולים בעיר הזו, היא הודיעה להורים, שהיא בסכנה, היא לא יודעת מה יהיה איתה, ככה ששמענו שמשו מתרחש מחוץ לבדפסט, במקומות אחרים, אבל לא ידענו מה קורה. לא ידענו על טרנספורטים, על זה לא שמענו. אז נשארנו שם, עם המטוסים, כל לילה לרדת למקלטים, אבא היה עוד בבית איתנו באוקטובר, ב-15...

ש. ב-15 באוקטובר 1944.

ת. הורטי נפל, הלך. השלטון של הורטי. כל היהודים, כל האנשים, כולם היו שמחים, רקדו בחוץ, עשו מסיבות...

ש. למה?

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 19

- ת. הם היו מאוד מבטוטים שהורטי כבר לא יהיה ראש-הממשלה.
ש. למה?
- ת. חשבו שהורטי אשם בכל דבר, במלחמה, במצבם של היהודים. הכל. כולנו היינו שמחים שהורטי לא יהיה ראש-ממשלה; אבל זה לקח רק כמה שעות, בא שלטון סאלאשי, אותו היום. למחרת, יצאנו וראינו את הפלקטים.
ש. שאומרים מה?
- ת. שאומרים: גבר מגיל 16-40 ביום ראשון בשעה זו וזו, צריך ללכת למגרש-כדורגל בבודפשט. את אבי, באו ביום ראשון בבוקר, מהבית לקחו את הגברים, שעוד נשארו. בגלל שהוא לא נפל בין 16 ל-40.
ש. בו כמה הוא היה?
ת. ב-1944 הוא היה בו 53.
ש. מי לקח אותו? הגרמנים?
ת. לא, סאלאשי, שלטון סאלאשי. ההונגרים. זה אני זוכרת כמו היום, ירד, אמרו יש רבע שעה זמן. לא רק את אבי, את כל הגברים שהיו מעל גיל 40, עד גיל 40 היו צריכים ללכת למקום מסויים, מעל גיל 40, מי שנשאר עוד בבניין, בניין של שלוש קומות, הרבה דיירים היו, אבל הרבה גויים גרו שם, לא רק יהודים, אז הוא נפרד מאמא, ממני, ולא ראינו ולא שמענו יותר. זה היה ב-17 באוקטובר 1944.
ש. לאן לקחו אותו? מה קרה לו?
ת. באותו מצעד המוות, מה שאני הייתי. הוא היה בין הראשונים. עכשיו, מתחיל הסיפור שלי, זה היה 17 באוקטובר, כבר אז ידענו מהפלקטים, עיתון כבר לא קנינו, שהבחורות מגיל 16 עד 26, הן צריכות ללכת גם-כן למגרש, כבר היה פנוי מגרש הכדורגל, איך שם המגרש? אני לא זוכרת.
ש. את זוכרת איפה היה המגרש?
ת. בבודפשט, בתוך בודפשט, הלכנו ארבע חברות, האחות של החבר שלי, ועוד

סרט מס. C-124 עדות נט. T-124 20

- שתי חברות. והיינו צמודות אחת אל השניה, הלכנו לקישונט באייה, עכשיו נשכרתי, הלכנו ביום ראשון בבוקר עם כל הציוד, מה זה היה הציוד? כבר אבא חשב את זה, בחצי שנה הזו שהיה השלטון גרמני, הוא קנה לנו, בשביל אמא ובשבילי נעליים גבוהות, כמו לחיילים. שמיכות, אז לא היה עוד 'מודה' שק-שינה, לבנים חמים, מה שהוא חשב שיהיה טוב לנו, אז שתינו, עם אווה הזאת, ושתי חברות אחרות הלכנו.
- ש. איך קוראים לשתי החברות האחרות?
- ת. אני כבר לא זוכרת, רק את אווה אני זוכרת. אין לי מושג איפה הן, מה היה הגורל שלהן, מה קרה. הגענו לשם, והתחיל לרדת גשם, אוכל לא קבלנו כל היום, אכלנו מה שהיה לנו מהבית, עמדנו בתור, צעקות, התעלפויות, התעלפו אנשים, זה היה סוף אוקטובר, באירופה זה כבר חורף, ידענו שלוקחים אותנו לאיזשהו מקום, אבל היו יותר חכמות מאיתנו, אנחנו היינו פחדניות, פשוט מאוד ברחו, אנחנו עמדנו שם וחיכינו עד שמסדרים אותנו לאיזו קבוצה.
- ש. מי היו האנשים שסדרו אתכם?
- ת. הונגרים, אנחנו לא היינו עם הגרמנים, רק עם ההונגרים. אז התחלנו לדבר אחת עם השניה 'מה לעשות? מה לעשות?', אז בקשנו מאחד מהמדריכים שם, לסדר גם לנו איזה מקום, מתקרב הלילה, היה כבר שבע בערב, מתקרב הלילה, ירד גשם, מה נעשה פה? ממש לחצנו שיקחו אותנו כבר, אחרות ברחו.
- ש. אפשר היה ככה בקלות לברוח משם?
- ת. שם עוד כן. אבל אנחנו פחדנו, למחרת שוב מביאים אותנו לכאן עד שלקחו אותנו למגרש אחר, מגרש כדורגל אחר, ושם בילינו את הלילה.
- ש. איזה מגרש, את זוכרת?
- ת. את זה אני לא זוכרת כבר, מאז אני לא רוצה לראות כדורגל, אני שונאת

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 21

לראות את מגרשי הכדורגל. ושם ישנו כל הלילה.

ש. בחוץ, בגשם?

ת. בחוץ, על הספסלים, אחת על-עיד השניה עם השמיכה שלנו, ירד גשם, זה כבר לא היה כל-כך משנה.

ש. מה קורה עם אמא שלך, היא נשארה בבית?

ת. אמא נשארה לבד בבית, בינתיים, היא נשארה עוד בבית, אחר-כך גם היא הלכה. למחרת קמנו, לא קבלנו שום-דבר, שום שתיה, שום-דבר. רק מה שהיה לנו עוד מהבית.

ש. היו שם הרבה אנשים?

ת. כן. הרבה אנשים.

ש. וכולו נשים, בגילאים שונים או שזה היה

ת. לא, כולם בחורות, היינו מגיל 16 עד 25. הקבוצה הראשונה היתה מגיל זה. אחר-כך המשיכו מ-25 עד 40, מ-40 עד 55, וככה, אמי נפלה מ-40 עד 55, בקבוצה הזו, אבל אני אז כבר הייתי בדרך לאוסטריה. קודם לקחו אותנו למחנה עבודה.

ש. איזה?

ת. שמות, היה לי יומו עם כל השמות, עם כל הדברים שעברנו, ונעלם לי היומו, לא יודעת איפה. הגענו, למחרת, שוב בגשם, הלכנו למחנה עבודה, עשינו תעלות, וישבנו איפה הפרות ישנות בלילה.

ש. ברפת.

ת. ברפת על הקש של הרפת, ברפת, אבל למעלה, על הקש, שם היינו שבוע ימים, ביום הלכנו לעבודה, אנחנו בחורות, את מתארת בחורה בת 20? היו יותר צעירות ממני, היו בנות 18, חזרנו בערב עם יבלות על הרגליים, מלא דם, מלא מים; מים להתרחץ לא היו, עלינו על הקש למעלה, ושם ישנו.

טרט מס. C-124 עדות מס. T-124 22

ש. מה עם אוכל?

ת. אוכל, קבלנו מיו מרק כזה עם שתי חתיכות תפוחי-אדמה, אם זה היה חם, היה טוב, אם לא קבלנו חם, אכלנו גם את זה, לא היה אוכל, לא קבלנו אוכל, ככה שטבלנו נורא. זה לקח שבוע ימים, אחר-כך התחלנו ללכת ל'מצעד-המוות'.

ש. איך זה היה? את יכולה לתאר בדיוק איך הגעתם לשם? איך זה התחיל?

ת. יש כביש ישר, בודפשט - וינה, זה עובר כמה כפרים, אי-אפשר לברוח, בגלל שאם מישהו ברח, בתוך הכפר, תיכף תפסו אותו.

ש. לא היה מקום להסתתר?

ת. לא. ואף הונגרי, אף-אחד מהכפריים, הכי פשוט, לא קבל את היהודים, ידעו שכולם יהודים, ויצאו כולם להסתכל עלינו, יצאו, אבל היה מסתובב אחד עם הרמקול, אז לא היה רמקול, היה משהו 'ענתיקה', לצעוק לא לעזור ליהודים, לא מים, לא לחם, ואז אמרו איזו מילה, שאני לא הבנתי מה זה, בהונגרית, לא הבנתי מה צריך להיות, מה עושים עם התושבים, אם הם נותנים לנו מים ואוכל ולחם, היו כאלה שזרקו לחם בתוך הקבוצה, הלכנו ברביעיות, לא כמו חיילים, הלכנו, אחד יותר מהר, אחד פחות, העיקר ללכת, העיקר ללכת תמיד בכיוון אחד, כיוון וינה. יום-יום עשינו 25-30 קילומטרים, לאן הגענו....

ש. מי היו בתוך הקבוצה? איזה סוג של אנשים היו?

ת. כולם צעירים כמוני.

ש. וכולם נשים?

ת. לא, לא, אחר-כך במצעד לא היינו רק נשים, בגלל שאם יום אחד לא עשית את 25 קילומטרים או 30, לא יכולת לעשות, עשית הפסקה, למחרת הגעת לקבוצה אחרת.

ש. אז התערבבו כבר הקבוצות?

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 23

ת. כו.

ש. היו גם גברים, היו גם נשים?

ת. כו. היינו ביחד כבר.

ש. היו גילאים שונים?

ת. שונים. גם אבא שלי היה במצעד הזה, אבל יום לפני, איך ידעתי? הגענו

לאיזו תחנה, כבר ביום השלישי, רביעי, שעשינו את הקילומטים שלנו,

הגענו לאיזו תחנה, בכפרים יש שוק בהמות, ולפעמים ישנו שם, בתוך

הזבל, בתוך הבוצ, היה מקום לינה, שם, עשינו הפסקה במקום כזה,

ופתאום, אני שמועת מישהו צועק 'אולגה רוזנטל, אולגה רוזנטל', אני

הלכתי אליה, ואני שואלת 'אני אולגה רוזנטל, מה את רוצה?', 'אתמול

היה אבא שלך פה, והוא נתן לי כרטיס-ביקור, אם אולי אני רואה אותך,

תדעי שגם אבא היה פה. אני התחלתי לבכות כמובן...

ש. מי זאת היתה הגברת הזאת?

ת. לא יודעת...

ש. סתם אישה?

ת. סתם, אחת מהקבוצה.

ש. מאנשי הצוות.

ת. לא, לא מההונגרים, מהיהודים.

ש. היו שם גם אנשי צוות יהודים?

ת. לא.

ש. סתם מיסדהי מהקבוצה?

ת. מישהי שגם-כו ממצעד המוות, הרי הלכנו למצעד-המוות אלפים, אלפים,

יום-יום התחילה קבוצה אחרת, ככה שידעתי שגם אבא שלי...

ש. אבל לא הצלחת לפגוש אותו?

ת. לא. פה מתחיל הסיפור עם ראול ולנברג. הגענו, אולי היום העשירי או

24 טרט מס. C-124 עדות מס. T-124

באחד-עשרה שהיינו כבר בדרך, לא היה חשוב כמה קילומטרים את עושה, או את יושבת בתעלה בכביש, אם היום את לא יכולה כבר להמשיך, את יושבת שם כל הלילה, למחרת, את ממשיכה, העיקר לא ללכת לגויים שם, לתושבים, לא להכנס לבית, את יכולה לשבת שם אפילו שלושה ימים.

ש. היו אנשים, שכן ניסו בכל-זאת לברוח?

ת. גם אני עשיתי.

ש. ומי ליווה אתכם, ההונגרים?

ת. ההונגרים. את יודעת בני כמה היו? בני 15-16, פה הנקודה שאני לא הולכת להונגריה, הם היום צריכים להיות בני מעל 60, אם אני רואה גוי בגיל מעל 60, אני תיכף חושבת, אולי הוא היה אחד מהשלטון שם, של סאלאשי, לא פעם אחת קבלתי בטוסיק עם ה... ופה היתה להם חגורה מלאה רימונים.

ש. והם זרקו עליכם רימונים?

ת. לא זרקו, אם מישהו רצה לברוח, זרקו, כן, בלי פחז, קודם נתנו עם הרגל בעיטה, אחר-כך צעקו 'אם אתה לא קם, אני זורק רימון', לפעמים לא הייתי מסוגלת כבר לקום. ותמיד אמרתי לאוה, לחברה שלי 'אני כבר לא יכולה, אני לא יכולה', והיא תמיד עזרה לי ואמרה 'אם אני חוזרת הביתה ואני נשארת בחיים, ואחיד בא הביתה, הוא אחר-כך אומר לי למה לא שמרת על אולגה?', ככה שהיא נתנה לי קצת עידוד לקום ולהתחיל ללכת. אני, כבר לא היה אכפת לי מהחיים, ידעתי שהאחים כבר לא בבית, אבא כבר לא בבית, אמא, הייתי בטוחה שגם היא בגיל הזה, שלוקחים אותה. אמרתי 'די, די, די, לא רוצה, לא רוצה', ואת המילה הזו, שאלתי את החברות, מה זו המילה הזו שהם אומרים? בכל כפר שמענו, בקול רם שמענו. לא יודעת, גליונט...

ש. לתלות אותם.

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 25

ת. כן, את התושבים, אם הם נותנים לחם ומים ועוזרים לנו, ואת המילה הזו בהונגרית לא הבנתי, אף-פעם, לא שמעתי את המילה הזו. ככה, שהמשכתי ללכת, ויום אחד הגענו לבית-חרושת שיש, אני זוכרת את שם הכפר הזה, ושם פגשתי...

ש. איך קראו לכפר?

ת. מושון-מאדיראור, זה כפר לקראת...

ש. הגבול האוסטרי?

ת. עוד לא גבול, אבל היה עוד 50 קילומטרים לגבול, התקרבנו לגבול, תמיד ישר, תמיד ישר. אם לא היום - מחר, ותמיד חשבנו שמרוויחים יום, אולי הרוסים מגיעים להונגריה.

ש. שמעתם על הרוסים?

ת. כן, שמענו והיתה לנו תקווה שהרוסים תופסים אותנו כבר בדרך, זו היתה התקווה שלנו.

ש. בואי נראה באיזה תאריך מדוייק את מדברת?

ת. בחודש נובמבר.

ש. נובמבר 1944.

ת. במפעל השיש הזה, פגשתי אחד מהשכנים שלנו, שיצא עם אבא שלי אבל לא היו ביחד, נפרדו באיזשהו מקום, והוא אמר לי שאמא שלי השיגה בשבילי ובשביל אווה שוצפאס שבדי, זה שמעתי בפעם הראשונה.

ש. זאת-אומרת על ראול ולנברג ועל הפעילות שלו, לא ידעתם לפני-כן שום-דבר?

ת. לא, לא ידענו. אז אמרנו עם אווה, אם יש לנו, אבל אין לנו ביד, לא ידעתי אם זה שוצפאס אמיתי, בגלל שהיו מליונים שעשו קופי (העתקים) מהשוצפאסים האלה, זה לא ידעתי, רק השכנו הזה אמר לי, שאמא השיגה בשבילי ובשביל אווה את השוצפאס, והיא שלחה עם אחד נכה לחפש אותי,

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 26

אבל לא קבלתי. שם בילינו את הלילה, מה להגיד לך, שיש, קר, לא לתאר את הקור הזה. הלילה הזה. החימום היה או הגב או הראש אחת לשניה, שם גבר, בחורה, לא היה אכפת. הלכנו ללאוטרינה, את יודעת מה זה לאוטרינה? זו תעלה, פתוחה שרותים, מה זה היה מעניין אם יש גבר שם או בחורה שם, הווסת, מחזור לא היה לנו, תיכף בחודש הראשון כבר לא קבלנו. כבר באוקטובר כבר לא קבלנו, זה היה משהו טוב שלא קבלנו, כי זה בעיות, ככה עם זה לא היתה לנו בעיה, לפחות עם זה. אני זוכרת, על-ידי ישנה אחת עם דלקת-ריאות, ושמתי את הגב שלי על הגב שלה, היא בכתה כל הלילה, קר לה, קר לה, כבר שמיכות לא היו לנו, היה קשה לסחוב, אז זרקנו את הכל. היה קשה לסחוב, הכל היה רטוב מהגשם, ישנו תחת כיפת השמיים.

ש. אוכל קבלתם?

ת. כל יום קבלנו, איפה עשינו הפסקות בלילה קבלנו את המרק, נגיד מרק, עם תפוחי-אדמה, בשר, וחתרכת לחם, זה קבלנו, אבל מה עשינו, פרוסת-לחם חלקנו לארבע, שבמשך היום תהיה לנו קוביה, ללכת ולא לאכול, ככול שהיינו כבר רחוק מבודפשט, ככול שיותר קילומטרים היו מאחורינו. היינו יותר חלשות. מהתחנה הזו, זה היה סגור אמנם, סגור, בניין, אבל נורא נורא קר, אני זוכרת את השיש על הגן שהיה מסביב, למחרת, הגענו לעיר כמו נהריה - ראש הנקרה, את מכירה את הדרך הזו?

ש. כן.

ת. הגענו ל'נהריה', זאת אומרת הדיישהלום (HEGYESHALOM) קוראים למקום. גם שם עשינו לינה בצריף, כמו הצריפים של אושוויץ, מעץ, שם ישנו...

ש. כולכם נכנסתם לצריפים?

ת. לא היו שתיים שלוש, כמה.

ש. כמה הייתם בערך בצריף, את זוכרת?

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 27

- ת. אני לא זוכרת כבר.
- ש. היו הרבה אנשים?
- ת. הרבה, הרבה. צעירים, יותר מבוגרים, גברים, גברים לא היו צעירים, בגלל שצעירים היו כבר במחנה עבודה; כמו האחים שלי. הגענו להדיישהלום למחרת, ברגל כמובן, ומהדיישהלום התחלנו ללכת, כמו פה, בראש-הנקרה יש שטח שלא שייד לאף-אחד, אחר-כך לבנון, שם הגענו למקום כזה בדיוק, זה היה ככה, פה היה הגבול של הונגריה, פה היה הגבול של אוסטריה, אנחנו היינו פה הקבוצה, ופה בצד, איד שאני עושה את הסימנים, עמדו, הראשון היה ולנברג, הראשון, אני עמדתי פה, ככה שאני שמעתי מה אמרו, אחר-כך העברתי לחברות.
- ש. מי היו האנשים שהיו עם ולנברג?
- ת. הוא היה, עצמו, אחר-כך היה השגריר משוויץ, ונציג הואתיקו...
- ש. השגריר מהואתיקו.
- ת. מי היה עוד שם? היו כמה. אבל אני שמעתי רק את המתרגם של ולנברג, בגלל שאני ידעתי, שלאמא יש שוצפאס בשבילי ובשביל אווה, היה מעניין אותי, מה השבדי אומר, השגריר השבדי מה הוא אומר. והמתרגם אמר 'למי יש ביד או יודע שבבית, או בדרך שוצפאס', ממש בפה הוא אמר לנו 'לעמוד בצד'. בגלל שאני ידעתי, שלאמא יש, היה לי האומץ לעמוד בצד, ועמדתי, לשתי החברות האחרות לא היה שום-דבר, אבל הן אמרו 'אם אתן עומדות, גם אנחנו, גם אנחנו נלך לצד'.
- ש. עכשיו, בואי תתארי רגע את ולנברג, ואת כל הארוע הזה, השגריר ואלנברג עם המתרגם שלו, והשגריר השוויצרי עם המתרגם שלו...
- ש. אני זוכרת את המעיל שלו, את הכובע שלו, מעיל אפור כהה, מעיל ארוך, אפור כהה, בחור צעיר, יפה, עם כובע...
- ש. את זוכרת יותר, צבעים שלו, פרטים.

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 28

- ת. את הפנים אני זוכרת מאוד, את הכל אני זוכרת. הכובע של הימים האלו...
- ש. איך הוא נראה?
- ת. גם-כו אפור כהה. עומד שם, ואומר למתרגם הזה מה להגיז לנו.
- ש. את ראית איזושהי תגובה שלו כשהוא ראה אתכם?
- ת. בטח שהוא ראה אותנו, ואותי הוא ראה הראשונה, לא הראשונה, מהשורה שלי, מתי אני הגעתי על-ידו, אני הייתי על-ידו, שלושת החברות האחרות הן היו על-ידי, ככה.
- ש. איך הוא הגיב כשהוא ראה אתכם, את זוכרת?
- ת. אני לא זוכרת מה הוא אמר בשבדית, אני יודעת מה המתרגם אמר לנו בהונגרית, רק ידענו שהוא שבדי, את זה ידענו תיכף.
- ש. איך ידעתם?
- ת. המתרגם אמר, שפה עומד הקונסול השבדי, והוא אומר 'למי יש בדרך או בבית או השיגו או ביד', היו כאלה שהיה להם ביד השוצפאס, 'לעמוד בצד'. אותו היום, כל השגרירים, היתה להם רשות להציל 500 איש.
- ש. כולם ביחד?
- ת. כולם ביחד. ככה הגעתי לצד השני, לא עברתי את השטח הנייטרלי הזה, אבל לא ידענו את הגורל שלנו. ידענו, שזה מה שדברנו בינינו, להרוויח זמן, מה קורה אם אנחנו עוברים את הגבול מחר? היום לא עוברים, עומדים בצד, מה יהיה מחר? לא יודעים. קבוצה של 500 נשים עמדו בצד, עמדנו, עמדנו, לקראת הערב, זה היה שעות הצהריים, הקטע מהדיישהלום עד הגבול לא היה קטע ארוך, זה היה כמה קילומטרים, זה היה כבר משחק בשבילנו, אחרי מאתיים וכמה קילומטרים. אז עמדנו בצד בערב, לקחו אותנו בחזרה ברגל להדיישהלום, לאותם הביתנים, לאותם הברקים, ביתנים. ושם התחלנו לדבר 'מה יהיה איתנו?', אף-אחד לא ספר מה יהיה

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 29

הגורל שלנו, שום-דבר, היינו כמה ימים שם...

- ש. מה עם השגרירים, ולנברג?
- ת. השגרירים, אחרי שאנחנו עמדנו בצד, אז הם נעלמו, הלכו. 500 איש היה להם רשיון להציל אותם, באותו יום.
- ש. מישהו נשאר אתכם מההונגרים?
- ת. ההונגרים תמיד היו איתנו, לרגע לא עזבו אותנו. היו מכל השגרירים היו כמה. סד-הכל אני זוכרת שהיינו 500 עכשיו, בערב חזרנו לביתן הזו, והיינו שם שמונה ימים, לא ידענו מה קורה איתנו, לא ידענו מה הגורל שלנו, אנחנו פה בתור, כאילו אנחנו שייכים כל אחד לשגריר אחר, אנחנו שבדים. אנחנו, ארבע בנות, אנחנו שבדים, היו עוד כאלה, שהיה להם שוצפאס, באמת היה להם, או עשו את אותו תרגיל מה שאנחנו עשינו.
- ש. איך אמא שלך באמת השיגה את השוצפאס?
- ת. זה אני לא יודעת. אף-פעם לא שאלתי אותה ואני לא יודעת איך השיגה. היינו שם כמה ימים, ופחדנו שכל יום אנחנו צריכים לעשות את אותה הדרך, היינו באותו הביתן, עד שיום בהיר לקחו אותנו, את כל ה-500, והכניסו אותנו לקרון של בהמות, כמו אלו שהלכו לאושוויץ, בדיוק באותה הצורה. היה מקום לפי התוק ל-30-40 אנשים, אנחנו היינו 87, אני זוכרת, 87, בשני צדדים ישבו, באמצע עמדו, ואחר-כך החליפו, היו לנו קופסאות של שימורים בתור שרותים, 87 איש, עשינו את הדרך, מה שעשינו ברגל, עשינו עם הרכבת שמונה ימים.
- ש. וכל הזמן הייתם בקרון?
- ת. כל הזמן היינו בקרון, יצאנו לפעמים, אבל לא התרחקנו מהקרון.
- ש. כמה זמן היתה הפסקה כזאת, את זוכרת?
- ת. כמה שעות. ושתינו את המים, מה שנזל מהמוטור, מהאדים, שמנו את היד, נזלו מים חמים, ואת זה שתינו.

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 30

- ש. ואוכל?
ת. אוכל, לא קבלנו שום-דבר.
ש. שום-דבר?
ת. שום-דבר לא קבלנו כל הזרד. אחרי שמונה ימים הגענו לבודפשט.
ש. ואז אנחנו כבר באיזו תקופה, באיזה תאריך?
ת. סוף נובמבר כבר. עכשיו, מה לעשות איתנו? חלקו אותנו, כל אחד עם הקבוצה שלו בבתי שבדים, היו בבודפשט בתים שבדים. אנחנו השתייכנו לשבדים, אז לקחו אותנו לבתים שבדים, ברחוב פוז'וני...
ש. איפה זה בבודה או בפשט?
ת. בפשט. שם היה מין גטו יוקרתי, של עשירים כאלה, שנשארו בבית.
ש. יהודים?
ת. יהודים, כן, באיזו צורה, אני לא יודעת עד היום איך הם נשארו, אבל לא בבתים שמו אותנו, במקלט, בגלל שהיינו כבר עם כינים, היינו מלאי כינים, לא להתרחץ שישה שבועות, היו לנו כינים.
ש. זה לא בושה, זה במקרה הטוב.
ת. מה לעשות? והיהודים לא רצו שאנחנו נהיה בבתים, הכניסו אותנו למקלט, והיינו שם, במקרה הטוב שלי, מצאתי מישהו שלקח מכתב לאמא שלי.
ש. ואמא שלך עוד היתה בבודפשט?
ת. היא חזרה כבר, לקחו אותה גם-כן, באותה צורה, כמו שאני התחלתי, למגרש הכדורגל, גם היא, אבל היא התחילה לעשות הסטריה שם, שהיא חולה, היא חזרה, היא היתה בת 51 כבר. חזרה ממש לגטו, מה שהיה ממש גטו, כבר הדירות לא היו שייכות ליהודים, היה ממש אזור שסגרו בתור גטו, ממש סגרו.
ש. ושם גרו רק יהודים?
ת. רק יהודים, היה אסור להכנס לאחד מהתושבים.

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 31

- ש. את זוכרת איפה זה היה?
- ת. בטח.
- ש. איפה?
- ת. רחוב ושאליי. אמא קבלה כמה שורות ממני, איך? חבר של אבא שלי התחתן בזמנו עם נוצריה אחת, ולא לקחו אותו, כאשר שמע שבאה הרכבת, וחוזרים יהודים, אחרי הרכבת הלכנו לבתי-שבזים ברגל, והוא הלך על-יד הקבוצה לחפש מכירים, ופתאום, אני רואה אותו, וצעקתי, היה לו שתי בנות בגילי, וצעקתי, והוא תיכף התקשר איתי בין השורות, ואמרתי לו 'תגייד לאמא שאני פה'.
- ש. מה עם החברות שלך?
- ת. החברות היו איתי.
- ש. כל הזמן?
- ת. כל הזמן איתי. במיוחד אווה הזו, כל הזמן. היא היתה יותר צעירה ממני בשנתיים, אבל כל הזמן היינו ביחד. והבן-אדם הזה, הוא הלך ואמר לאמא ואמר שאני נמצאת, והוא בא עד הבית, איפה נתנו לנו את המקום במקלט, ככה שהוא ידע איפה אני נמצאת.
- ש. איפה הבית הזה היה?
- ת. ברחוב פוז'וני, איזה מספר אני לא זוכרת. הוא הלך להגייד לאמא, שהוא ראה אותי, ושאני נמצאת בבית הזה. אמא תיכף בשלה משהו שאני אוהבת, ושלחה עם יהודי אחד, שהיתה חסרה לו רגל, שהוא היה כבר שנה חופשי, בתור נכה, אמא שלחה לי את האוכל לשם. איזו מסיבה עשינו, איזו מסיבה. אבל שם, לצערנו, היהודים בבניין לא רצו שאנחנו נשאר איתם, בגלל הכינים...
- ש. לא עזרו לכם להתנקות?
- ת. לא עזרו שום-דבר, שום-דבר.

סרט מס. C-124 עדות מס. T-124 32

- ש. את יודעת מי גרו, את יודעת את השם שלהם?
- ת. לא. לא ראינו אותם, רק ידענו שזה בניין בחסות השבדים, תחת השגריר השבדי, הוא שומר על הבניין הזה, זה ידענו, בגלל שבאותו האזור היו שבדים, שוויצרים, פורטוגזים, וותיקאנים, כל אזור, כל אזור היה לו את שם השגריר שלו, ככה שידענו שזה שבדי, נשארנו שם כמה ימים, ורצינו עם אווה להגיע לגטו. כל אחד היה צריך לדאוג לעצמו. אבל איד להגיע לגטו? היה אסור להסתובב בחוץ. תיכף היו לוקחים אותנו שוב ההונגרים. אז אמא שלחה שני בחורים יהודים, לבושים במדים של ההונגרים, עם נשק ביד, כאילו הוא לוקח אותנו, אותי ואת אווה, רק שתינו, הם לוקחים אותנו לאיזו משטרה, לאיזה מקום, כאילו תפסו אותנו. ככה הלכנו כל הדרך.
- ש. מה עם שתי החברות האחרות?
- ת. אני לא יודעת, מאז לא שמעתי שום-דבר.
- ש. ממת??
- ת. מאז שנפרדנו עם שני החיילים.
- ש. זאת-אומרת הן לא באו אתכן?
- ת. לא, הן לא באו.
- ש. הן נשארו בבניין?
- ת. הן לא ידעו את הגורל של ההורים, הן לא ידעו לאן ללכת. הגענו לגטו, ממש גטו, בבית של שלושה חדרים, גרו 35 איש. כל הלילה היינו במקלט. שם המקלט היה מחסן לפחם ולעץ לחימום. אבל אז לא היה פחם ולא היה עץ, ככה שהיה ריק. אני ישנתי על שולחן כזה גדול, מקופלת כמו התולד.

סרט מס. C-124 . עדות T-124 33

ש. זאת-אומרת קטן מאוד.

ת. קטן.

ש. חצי משולחן רגיל.

ת. חצי משולחן, כמו חתול, להגיד לך שהייתי עייפה ורעבה, זה לא היה פלא, העיקר שהייתי כבר עם אמא שלי. באו לחפש אחיות. עשו בית-חולים זמני בכמה מקומות, לא היו להם מיטות - על הרצפה, ולא על מזרונים - על הרצפה. היו חולים, זקנים, צעירים, ילדים, בית-חולים.

ש. בית-חולים של יהודים?

ת. של יהודים, בתוך הגטו. וחיפשו בחורות, שהיו מתחת לגיל 16. היו עוד כאלה, לבוא לעבוד בתור אחיות. אני לא הייתי מסוגלת. קבלו סרט מגו-דויד. אני לא הייתי מסוגלת. הייתי במצב כזה גרוע, שלא יכולתי, אווה הלכה. אני נשארתי עם אמא. אכלנו יום-יום מה שאמא, אני לא יודעת מאיפה היה לה הרעיון, הקליפה של הלחם יבש, יום יום אכלנו רק את זה, לא היה מה לאכול. עד שבגטו היה שעועית, עשו מרק שעועית, וכל אחד קבל קצת. כאשר נגמרה גם השעועית, אכלנו רק לחם, הקליפה של הלחם היבש, לא הלחם עצמו.

ש. מה עם תנאים סניטאריים?

ת. אותו דבר, אותה לוטרינה עשו, ומה עם המתים? גם-כן במקלט, מצד אחד היתה לוטרינה, מצד שני היו המתים, יום-יום היו מתים. מת מרעב, מת מקור, היה כבר דצמבר, מת מפחד, מת מכל דבר. לא אוכל, לא תנאים סאניטריים, לא תרופות, לא שום-דבר. ככה שאני אמרתי לאווה 'אם את רוצה ללכת, תלכי', אני נשארתי עם ההורים שלה ועם אמי. 35 או 37 היינו באותה דירה, 3 חדרים. אבל המצב התחיל להיות גרוע. המטוסים באו והפצצות נפלו, ובדירות היה בלתי אפשרי להשאר, החיים היו רק

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 34

במקלט, היה מאוד מאוד קשה. ופעם בא, אני לא יודעת אם שמעת את המילה
נילאש? היה השם של שלטון סאלאשי, נילאש, זה כמו הגרמנים היה, איד
היו הצעירים של היטלר...

ש. ס.ס.

ת. לא, היה להם שם אחר...

ת. (בעלה) 'יונגו-גרופה'.

ת. היו, ותמיד צעירים, זה מה שהיה מרגיז אותי, שתמיד היו ילדים, כמו
פה זורקים האינתיפאדה ילדים, אותו דבר היה שם. אותו דבר היה שם.
גיל 15-16. היתה באותו המקלט בחורה שבאמת לא היתה בת 16. אני הייתי
כבר בת 22, עברתי כבר את 22, חזרתי והיה לי שער ארוך, עשיתי שתי
צמות, והיה לי טריינינג, הייתי נראית כמו בת 15, לא בת 22. ובא אחד
מהנילאש, מהחיילים האלה, והוא אומר לילדה הזו 'את באה איתי, זאת
היא צעירה', אני נראיתי יותר צעירה מהילדה הזאת, היא באמת לא היתה
בת 16. לנקות ירקות או מה, אני לא יודעת לאן היא הלכה, ככה שאני
נשארתי עם אמא, ואל תשאל, שישה שבועות עד ליום השחרור, ידענו
שהרוסים כבר עוברים ממקלט למקלט.

ש. הם כבר נמצאים בתוך העיר.

ת. הם נמצאים בתוך העיר, אבל לא ידענו רק שלושה ימים לפני שהגיעו לבית
שלנו.

ש. אז ידעתם שהם נמצאים בעיר?

ת. כן. אז אחר-כך יצאנו, חזרנו לדירה שלנו.

ש. את זוכרת את היום שהגיעו הרוסים לבית שלכם?

ת. כן.

ש. את יכולה לתאר אותו?

ת. אני זוכרת, מכיוון שאמא אחרי 1944, היה כבר 30 שנה כמעט שעזבה את

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 35

רוסיה, אמנם אני מדברת עד היום איטלקית, זה כבר 50 שנה, עברו 50 שנה, היא דברה רוסית, ככה שהיה קצת יותר קל, קבלנו קצת יותר אוכל, אבל הפחד היה בגללי, הם חיפשו את הבחורות הצעירות. אני הייתי הפחד בבית. כולם שלחו את הרוסים לאמא, לבקש מהחיילים משהו לאכול, כולם באו לבית שלנו, לדירה שלנו, ואני הייתי שם. פחד. את יודעת, מתחת לשמיכות הייתי כל היום.

ש. ולהם לא היה משנה שהבחורות נראות במצב כל-כך גרוע, וכל-כך מלוכלכות?

ת. לא, שני דברים היו חשובים, השעון והבחורות. הם ראו שעון, לקחו את השעון והבחורות, אם היתה קצת זקנה זה לא היה משנה, לא בחורה בגילי, הפחד. אבל אחר-כך אמא שמה לי תחבושת על הראש כאילו אני חולה, ומטפחת, לשנות את הצורה שלי. ימים הייתי מתחת לשמיכות, כאילו המיטה מסודרת ולא רואים אותי. זה היה משהו. עד שבינואר, 15 בינואר הגיעו למקלט שלנו.

ש. ושחררו אתכם?

ת. כן.

ש. וכשהם הגיעו, אז הרגשתם כבר יותר טוב? לא פחדתם עדיין, הרי בכל-זאת הרוסים הגיעו?

ת. לא.

ש. אז כבר לא פחדתם?

ת. לא, כבר הפחד, בתור יהודים, הפחד כבר לא היה.

ש. איך הם התייחסו אליכם כשהם נכנסו למקלט?

ת. תיכף התחילו לתת לנו משהו לאכול.

ש. התייחסו אליכם יפה?

ת. בגלל שהיה ינואר זה היה קשה, לא היה חימום, לא היה פחם, לא היה

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 36

שום-דבר, לא אוכל, אז התחילו היהודים והגויים וכולם התחילו, כולם סבלו, לא רק היהודים כבר, מהמלחמה סבלו גם התושבים, כל האוכלוסייה סבלה, לא רק היהודים. לנו היה יותר קשה בגלל שהיינו בתוך הגטו, בגלל שהיינו יהודים. היה אסור לעזוב את הגטו, ואף גוי לא בא לגטו לעזור לנו, להביא משהו, אף-אחד לא התקרב לגטו. והמצב בבית-חולים זמני מה שעשו, זה היה קטסטרופה.

ש. וכשהרוסים הגיעו, הם התחילו לסדר, לעזור?

ת. לא. לא היתה אפשרות פתאומית לא היתה לעזור, הם נתנו מה שהיה, אבל לעזור, ממש לעזור, לעשות סדר, זה לקח הרבה זמן. אחר-כך כולם התחילו לחפש את הקרובים, מי? איפה? איפה הם? זה לא היה פשוט. אחי חזר באוגוסט 1945. הוא חזר באוגוסט, ואבי לא, לא ידענו ולא שמענו שום-דבר, ידענו אם הוא עבר את מצעד המוות, מה שאני, ידענו שאין סיכוי, וידענו שהוא לא היה מסוגל לסבול את הסבל הזה, וידענו שהוא לקח איתו פטריות, אם הוא השתמש או נפטר טבעי מהסבל, זה אף-פעם לא שמענו ולא ידענו. אמי קבלה בתור אלמנת-מלחמה, קבלה את הפיצויים, והיא נפטרה פה בנהריה.

ש. זאת-אומרת היא עלתה אחר-כך לארץ?

ת. כן. אחר-כך ב-1946 הכרתי את בעלי בבודפשט, הוא יליד צ'כוסלובקיה, ועברתי לגור בעיר שלו.

ש. עברתם לצ'כוסלובקיה?

ת. כן. התחתנו בבודפשט, ראית את בית-הכנסת בבודפשט?

ש. כן.

ת. שם התחתנו.

ש. בית-הכנסת הגדול?

ת. כן, שם התחתנו. ואחרי שבועיים עברנו דרך התעלה לצ'כיה, כיוון שלא

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 37

נתנו לי ויזה להכנס לצ'כוסלובקיה, אז ההונגרים והצ'כים לא היו
ביחסים טובים, לא נתנו לי ויזה לעבור, אז הלכנו אי-לגאלי.

ש. אתם רק שניכם עברתם לצ'כוסלובקיה?

ת. כן.

ש. ואמא שלך נשארה בהונגריה?

ת. אמא נשארה עם אחי, הוא היה כבר בבית. אני הכרתי ב-1946, אחי חזר ב-
1945.

ש. אחרי השחרור של הרוסים, אתם חזרתם חזרה לבית שגרתם בו לפני-כן?

ת. כן.

ש. ומצאתם שם משהו?

ת. מעט מאוד מצאנו, את הדברים של אחי בכלל לא, הוא נתן לחברה שלו
נוצריה לשמור, והוא לא קבל שום-דבר בחזרה.

ש. מה עם החברה הנוצריה הזאת?

ת. הנוצריה, היא לקחה את הדברים לשמור.

ש. ונעלמה?

ת. היא לא נעלמה, נעלמו הדברים, והיה מודה להגיד שהרוסים לקחו, גם את

הדברים שלנו, לנו היו המון דברי-כסף, הרבה דברים, אחד נשאר לי,

נתנו לאחד מהדיירים בבית, גוי, היתה לו מכולת, ונתנו הכל להם

לשמור. חלק הוא נתן בחזרה, חלק לא. וגם הרהיטים והכל מה שהיה בתוך

הבית, לקחו, ככה שהתחלנו שוב מחדש. בלי אבא. אח עוד לא היה בבית,

בגלל שחזרנו לדירה בינואר, ואחי בא ב...

ש. אוגוסט.

ת. אוגוסט. אני תיכף התחלתי לתפור, איך שילמו? בקבוק שמו, קילו סוכר,

אורז. פעם באה איזו גברת והיא אומרת 'את רוצה בשר?', אמרתי 'כן',

תביאי לי בשר', לא ראינו בשר, היא באה עם חתיכת בשר אדום, יופי, יש

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 38

- לנו בשר. אחרי שעה אני יוצאת, אני רואה סוס, כל אחד חותך חתיכה מהסוס, ואני קבלתי את החתיכה הזאת. אל תשאלי, חזרתי תיכף לאמא, אמרתי 'אל תעשי מהבשר הזה שום-דבר, זה סוס מת שם, אני ראיתי את הסוס, כולם באים עם הסכין וחותרים חתיכת בשר', היו שמחים שיש בשר. היה מאוד קשה, מאוד מאוד קשה, ומכרנו את דברי-הכסף, היו לנו מגשים והכל. אני אראה לך, אחד נשאר לי, מכרנו, והיה גם זהב שמצאנו, גם זה מכרנו, אני לא יודעת מה קבלנו לצמיד, לשרשרת, מזוון.
- ש. תגידי, אולגה, ראול ולנברג, פרט לפגישה הזו בשטח-ההפקר בגבול, היה לך עוד איזשהו קשר? שמעתס עליו אחר-כך משהו?
- ת. רק שמענו, שתפסו אותו ולקחו אותו, זה שמענו.
- ש. מי תפס אותו?
- ת. הרוסים. למה שמענו? בגלל ששמענו שכמה יהודים תפסו, אחד מהמכירים שלי תפסו, את בן-הדוד שלי תפסו.
- ש. וזה היה מתי?
- ת. בינואר.
- ש. בינואר 1945?
- ת. תיכף אחרי, אחרי ה-15 בינואר, אחרי השחרור.
- ש. שמעתם למה הם תופסים יהודים?
- ת. לא, לא שמענו למה. גם אנחנו שאלנו אחד את השני, למה? למה יהודים? לא התייחסנו כל-כך הרבה לשגריר השבדי כמו על היהודים, למה? לא סבלו מספיק? וזה מה שאמרתי לך, הדוגמנית, שהיה לה חבר, גם אותו תפסו, גם הוא היה, אני לא יודעת כמה חודשים היה אצל הרוסים.
- ש. את יודעת ששלחו לרוסיה?
- ת. אני לא יודעת לאן לקחו אותם, בן-הדוד שלי כן היה ברוסיה.
- ש. במחנות?

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 39

- ת. לא, לא, סתם, לא עשו שום-דבר.
- ש. סתם לקחו אותם לרוסיה?
- ת. סתם לקחו את האנשים מהרחוב, איך שהלכו - לקחו אותם, תפסו אותם. בלי שום סיבה, לא היתה סיבה ולא אמרו שום-דבר. תפסו ולקחו.
- ש. ולא משנה אם זה היה גברים או נשים?
- ת. נשים לא שמעתי.
- ש. רק גברים?
- ת. נשים לקחו בחורות, לקחו רק להנות מהחיים, רק למטרה הזאת, אבל ככה לא לקחו אותן. כמה בחורות. עשינו את המוות הזה, 250 קילומטרים, חזרנו, כבר אחרי השחרור חשבנו, שטוב, כבר גמרנו, אנחנו גמרנו, המשפחה נשארה רבע מהמשפחה, אז למה להתחיל שוב? למה להתחיל שוב פחד, לא ידענו מה מתרחש מסביב, מה הולך פה. בלאגו בכל מקום, בתים הרוסים, משפחות הרוסות, נורא, נורא. קור, את יודעת מה זה ינואר-פברואר באירופה? חלונות לא היו בדירה, שמנו קרטונים או נייר עיתון, הגשם הראשון כבר לא היה עיתון. סבלנו נורא.
- ש. שמעתם אם זה קרה גם לשגרירים אחרים, או שזה קרה רק לך?
- ת. לא, לא שמעתי, רק לו. זה ידענו, שהשגריר השבדי, לקחו את השגריר השבדי.
- ש. שמעתם עליו עוד איזשהו שמועות חוץ מזה אחרי שחזרת לבודפשט ממצעד-המוות? על פעולות שהוא עושה?
- ת. כן, הוא עשה פעולות עוד בבניין הזה ברחוב ואדאז.
- ש. ואת ראית אותו? פגשת אותו שם?
- ת. לא, אני לא הייתי בבניין הזה, אני לא הגעתי לשם. שם היו המון המון יהודים, כולם נדמה לי, שהם נשארו בחיים, כולם הם היו מאוד מאוד חזקים עם השגריר, השגריר שמר על הבניין הזה מאוד, זה היה בניין

סרט מס. C-124 עדות T-124 40

מיוחד, בניין גדול, אני לא ראיתי, רק שמעתי, בניין רב-קומות, שהוא
היה ממש השומר של הבניין.

ש. איפה נמצא הבניין הזה?

ת. ברחוב ואדאז. אני לא הייתי אף-פעם שם. אחרי השחרור, אני לא רציתי

להסתובב, אני לא רציתי להשאר, אני לא רציתי שום-דבר. לפני כמה

שנים, היתה פה בת-דודה שלי, בת-דודה שניה של אמא ז"ל, הם היו פה

בארץ שבועיים אצלי, הם היו, והזמינו אותנו לבוא, אלף פעמים אני

אמרתי 'לא, לא, לא', קבלתי כמה מכתבים במשך הזמן 'תבואו', לפני כמה

חודשים, 'כל-כך הרבה באים מישראל, למה אתם לא באים?', אני הסברתי

ואמרתי, ואני עומדת על זה.

ש. את לא רוצה לחזור?

ת. לא, לא. אני לא יכולה ללכת על-יד הדונה, אני לא יכולה, אני לא

מסוגלת לזה, כאשר חזרנו, יצאנו מהרכבת, ועברנו ברגל ליד הדונה, לא

אחד נפל ליד הדונה, מהצפיפות, מהנמאס כבר, לא אחד, מה אני צריכה

ללכת לראות את זה? מה אני מחפשת שם? אני שונאת את ההונגרים, בגלל

שיש לי איפה לישון? איפה להיות? מציאות...? לא חסר לי.

ש. תגידי אולגה, למה החלטתם לעלות לארץ דווקא, הרי באותה מידה אפשר

היה ללכת לאמריקה, לקנדה, לכל מיני מקומות אחרים?

ת. בגלל שמצ'כיה, לא היה כל-כך הרבה אפשרות ללכת למקום אחר ב-1949,

נתנו אפשרות כמה חודשים לצאת מצ'כיה, לא היינו חופשיים, אנחנו

היינו בין האחרונים כבר בקבוצות. כל שבועיים יצאה קבוצה חדשה

מברטיסלבה. ואחר-כך סגרו את הגבול.

ש. אחרי המלחמה לא היתה לכם האפשרות לעזוב את אירופה, לעזוב את המקום

הזה?

ת. לא חשבתי על זה, אני רציתי ללכת לצרפת. האחים של אמא שלי, וסבתא

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 41

היו בצרפת.

ש. לאיטליה לא חשבתם לחזור חזרה?

ת. לאיטליה לא. לא היתה לנו מטרה, למה לאיטליה? לא היה למה, מה לעשות באיטליה? אבא כבר לא היה, אח כבר לא היה, קרובים אין לנו באיטליה. אולי אחרי המלחמה, כבר ידעו מי הם 'עבריייה', אנטישמיות היתה כבר, לא ידענו מה קורה באיטליה אחרי השלטון של מוסוליני, ככה שנשארנו שם.

ש. וחשבתם ללכת לצרפת, אבל לא הלכתם.

ת. אני רציתי ללכת לצרפת, אבל חיכיתי עד שהאח שלי חוזר. ושיניתי גם את השם מרוזנטל, עשיתי רוברט, היתה לנו איזו מכירה מצרפת, שהלכה לחפש את הקרובים שלה, החברה של הדודים, והיא אמרה 'אם את רוצה לבוא, תבואי, אבל לא עם שם יהודי, זה כבר לא מתאים אחרי המלחמה, תבואי עם שם אחר', אמרתי 'מה אני יודעת איזה שם לקחת דומה?', היא אמרה לי 'רוברט', אז סדרתי במשרד-הפנים, הלכתי וסדרתי, לקחתי בקבוק קוניאק, והם תיכף סדרו. אחר-כך הגיע אחי, והוא שמע מה אני עשיתי, ששיניתי את השם, תיכף גם הוא לקח בקבוק קוניאק, גם הוא קבל תיכף את השם, לואיס רוברט.

ש. איד קראו לאחיד לפני-כך?

ת. רוזנטל.

ש. את השם הפרטי הוא לא שינה?

ת. רצינו שגם אמא תשנה את השם, שכולנו, נהיה בשם אחד, אבל החוק, אני לא יודעת אם בכל מקום, בהונגריה החוק כך, היא נולדה לכובצקי, התחתנה רוזנטל, זה לא השם המקורי שלה, השם המקורי זה לכובצקי, התחתנה רוזנטל, אם אבא היה משנה את השם, גם היא, אבא לא היה כבר... ש. אז היא לא יכולה לשנות.

סרט מס. C-124 מס. עדות T-124 42

ת. לא. ככה שהיא נשארה על-שם רוזנטל. אבל ברבנות, לפני שהתחתנו, לא
סיפרתי את הסיפור הזה, לא רציתי באלגו, אמנם בבודפשט לא היה כמו פה
בארץ, הבעיות עם השם, התעודות, ומי יהודי, לא יהודי, אמרתי
'רוזנטל', בקלות, בין-כה החלפתי את השם שלי, אז אמרתי רוזנטל, גם
ההזמנה של החתונה זה כתוב 'אולגה רוזנטל-רוברט', ואחי עד היום הוא
על-שם רוברט.

ש. והוא נמצא בקנדה?

ת. הוא נמצא בקנדה.

סוף הראיון